

УДК 159

Решетняк С.В., начальник центру по роботі з особовим складом, Головне управління МНС України в Донецькій області

ПРОФЕСІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ГРУП ПІРОТЕХНІЧНИХ РОБІТ АВАРІЙНО – РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МНС УКРАЇНИ

Пошук та знешкодження вибухонебезпечних предметів є одним з найбільш небезпечних видів діяльності працівників аварійно – рятувальних підрозділів МНС України. Успішність та безпечність виконання покладених завдань залежить від професійної схильності до даного виду праці, відповідності психологічних якостей пред'явленим вимогам служби. Проведення професіографічного аналізу діяльності особового складу груп піротехнічних робіт буде сприяти покращенню стану професійно – психологічного відбору та психологічного супроводження праці фахівців, попередженню надзвичайних подій серед особового складу МНС України.

Ключові слова: піротехнік, розмінування, вибухонебезпечний предмет, професіограма, професійно – важливі якості.

Постановка проблеми. Діяльність, яка пов'язана з виявленням та знешкодженням вибухонебезпечних предметів характеризується високим рівнем особистої відповідальності, ризику та небезпеки. Відповідно до даних, представлених українським незалежним центром політичних досліджень, за післявоєнний період під час проведення робіт з розмінування території України загинуло понад 130 фахівців та 1500 цивільних осіб. За період з 1945 року на території України було знешкоджено понад 24 млн. вибухонебезпечних предметів, включаючи 700 тис. авіабомб, 3 млн. мін, біля 9 млн. снарядів, 10 млн. інших вибухових пристроїв. За авторитетними аналітичними даними на теперішній час на території держави мається близько 2,5 млн. тон сучасних боєприпасів, непридатних для подальшого використання, які зберігаються на 35 військових арсеналах. Стан їх є незадовільним, що підтвердили вибухи на військових складах поблизу м. Артемівська у 2004 році та с. Новобогданівки у 2006 році. На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 25.01.2006 року №47 впроваджуються заходи «Програми ліквідації наслідків надзвичайної ситуації на території 275 артилерійської бази ракет і боєприпасів

у с. Новобогданівка Мелітопольського району Запорізької області на 2006 - 2008 роки». Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 31.01.2001 року №75, і від 18.08.2005 року №777 відбувається подальша реалізація «Програми знищення вибухонебезпечних предметів, які залишилися із часів Другої світової війни в районі м. Севастополя, Керчі на 2000- 2010 роки». Згідно до вимог постанови Кабінету Міністрів України від 25.11.1996 року №1415, і від 19.04.2006 року №541 продовжується реалізація «Програми пошуку і знищення залишків хімічної зброї, затопленої у винятковій економічній зоні територіальних і внутрішніх вод України до 2010 року».

Знешкодження вибухонебезпечних предметів та боєприпасів є відповідальним Урядовим завданням, своєчасне та повне вирішення якого потребує мобілізації усіх сил та засобів МНС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Завдання Оперативно – рятувальної служби МНС України стосовно знешкодження вибухонебезпечних предметів визначені «Положенням про Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій і в справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи», Постановою Кабінету Міністрів України від 11.12.1999 року №2294 «Про впорядкування робіт з виявлення, знищення вибухонебезпечних предметів». Діють відомчі нормативні документи такі, як спільний наказ МО України, МНС України та Дежкомкордону від 26.05. 2000 року №131/155/261 «Про організацію робіт щодо виявлення та знешкодження вибухонебезпечних предметів на території України». Фахівці піротехнічних підрозділів також користуються методичними вимогами нормативних документів минулих років, як наприклад «Настанови з організації військово – інженерної справи ...», введеної в дію у 1984 році, та «Інструкції з очистки місцевості (об'єктів) від вибухонебезпечних предметів», з доповненнями, внесеними у 1989 році. У вимогах спільного наказу Міністерства охорони здоров'я України і Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 25.01.1995 року за №18/554 «Про затвердження Переліку робіт, де є необхідність у професійному відборі» визначені психофізіологічні показники професійного відбору фахівців для виробництва видів робіт, пов'язаних з використанням вибухових речовин, а так само робіт на вибухо та вогнеонебезпечних виробництвах. У довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників МНС України, затвердженому наказом МНС України від 7.10. 2004 № 100 маються кваліфікаційні характеристики

посад керівників, професіоналів, фахівців, технічних службовців та робітників, які є специфічними для Оперативно-рятувальної служби. Визначено завдання, обов'язки, вимоги до інженера з піротехнічних, саперних та вибухових робіт, сапера (розмінування). В «Інструкції з організації психологічного забезпечення службової діяльності аварійно - рятувальних служб», затвердженої наказом МНС України від 23.04.2004 року №89, вказаний перелік психологічних моделей до різних категорій рятувальних професій, як рятувальник, водій та інші.

При тому, що у керівних документах повно відображені організаційні засади діяльності підрозділів МНС України, в перелічених відомчих нормативно – правових актів не мається переліку професійно – важливих якостей та вимог, які пред'являються до діяльності працівників груп піротехнічних робіт аварійно – рятувальних підрозділів МНС України. Поряд цим, як у МНС України так і у інших відомствах не вдалося знайти документів у яких описані професійно – психологічні вимоги до фахівців, робота яких пов'язана з використанням вибухових речовин. Можливо також припустити, що на теперішній час не має достатнього закордонного досвіду професійно – психологічного відбору фахівців на подібні спеціальності. Мається практика залучення до проведення гуманітарних операцій з розмінування міжнародних організацій, як RONKO, Minetech, HELP, RS Civile Protection, STOP Mines, та інші. Наприклад, у 1991 році англійська компанія «Ройял ордненс» для розмінування території в Кувейті залучала 700 фахівців. Але проблем щодо відбору фахівців у даних формуваннях немає так, як основний контингент мінерів становлять колишні військовослужбовці інженерних та артилерійсько – технічних підрозділів, які отримали добрі навички поводження з боєприпасами під час участі у локальних конфліктах.

Виклад основного матеріалу. За підсумками Колегії МНС України від 26.01.2007 року №2 проінформовано, що на теперішній час створено 28 піротехнічних груп. Протягом минулого року піротехніками МНС України знешкоджено 74 тис. 225 вибухонебезпечних предметів. Успішність виконання покладених завдань визначається не тільки технічними можливостями підрозділів, а і людським фактором, який пов'язаний з готовністю та спроможністю відповідних категорій фахівців до результативної професійної діяльності.

Інтенсивний підхід до організації праці фахівців піротехнічної служби передбачає вирішення питання якісного професійно –

психологічного відбору кандидатів до складу груп піротехнічних робіт, психологічного супроводження діяльності з урахуванням специфіки завдань, прогнозування успішності та використання методів не матеріальної мотивації сумлінної праці. Для МНС України така постановка питання особливо актуальна у зв'язку з високими вимогами до психофізіологічних якостей працівників, викликаних небезпекою, напруженістю праці, короткими термінами підготовки фахівців, які безпосередньо працюють з вибухонебезпечними предметами. З метою забезпечення відповідності психологічних якостей працівників до умов та характеру служби доцільно провести детальний професіографічний опис діяльності піротехніків аварійно – рятувальних підрозділів на основі всебічного аналізу службової діяльності з використанням методів психології. У минулому приймалися спроби впровадження елементів наукової організації праці у державних інститутах. Вперше питання психологічного відбору було поставлено в «Інструкції про психотехнічні іспити у військово – навчальних закладах та червоногвардійських частинах», що була видана у 1932 році. Акценти робились на відбір та підготовку бійців головних загальновійськових спеціальностей. Майже одночасно з цим робились спроби використання методів психофізіології у відборі працівників рятувальних професій. У 1931 році на Макіївській гірничорятувальній станції, що в Донецькій області, професором А.П. Нечаєвим було обстежено 50 працівників. На підставі вивчення особистісних якостей були сформовані вимоги до необхідного рівня розвитку інтелекту, стійкості психіки, сміливості, спритності для працівників ризиконебезпечних професій, як головної умови ефективної та безпечної праці. У сучасний час впровадження результатів професіографічних досліджень визнано одним із важливих компонентів ефективного стилю управління, отримало поширення у перспективних галузях науки та господарства, як транспорті, енергетиці, зв'язку та комунікації. У прикладній та інженерній психології мається досвід успішного проведення професіографічного аналізу діяльності фахівців операторських професій, як операторів АЕС, операторів АСУ (А.І. Галактіонов), пілотів, інструкторів цивільної авіації (І.В. Агапов), корабельних спеціалістів (Л.П. Криворучко), лікарів ревматологів (О.О. Ясько), та інших професій з високим рівнем небезпеки та відповідальності фахівців. Загальні методологічні підходи що використовувались у даних працях можуть бути використані при проведенні психологічного вивчення професійної діяльності фахівців підрозділів піротехнічних робіт МНС України.

В основу досліджень покладено принципи системного підходу в психології (Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко), принцип єдності психіки та діяльності (Л.С. Виготський, Г.С. Костюк), методики вивчення професійно – важливих якостей категорій працівників з високим рівнем особистої відповідальності та ризику. Відповідно до класифікації типів професій за Е.А. Клімовим працівників піротехнічних груп слід віднести до професії типу «людина-техніка» — об'єктом праці якої є технічні системи, машини, установки, матеріали. Серед схожих за змістом професій можуть бути токарь, слюсар, шофер, конструктор, інженер, радіотехнік, збирач, та інші. Враховуючи, що багато професій можна віднести одночасно до декількох типів, професію піротехніка, сапера можливо кваліфікувати за типом «людина-знакова система» — об'єктом праці якої є умовні знаки, шифри, коди, таблиці, представниками якої можуть бути коректори, програмісти, оператори ЕОМ, та інші. Тип професії «людина – людина» є характерним для малих груп фахівців, діяльність яких носить колективний характер. Змістовна і структурна характеристика професії виявляється шляхом обстеження характеру взаємодії суб'єкта праці, яким є працівник піротехнічного підрозділу і умов виконання покладених завдань. З цією метою була розроблена спеціальна професіографічна анкета, що складала наступні розділи: основний зміст праці за посадою; предметні та функціональні особливості діяльності, фактори що визначають якість діяльності; умови діяльності, основні якості, психічні властивості працівника. До опитування було залучено 46 фахівців груп піротехнічних робіт аварійно – рятувальних загонів різних областей. Результати опитування за професіографічною анкетою були уточнені шляхом вивчення нормативних документів МНС України. Виходячи з загальноприйнятої кваліфікації праці важко надати перевагу фізичній чи розумовій складовій. Про високий рівень фізичних навантажень заявило 86% опитаних, про необхідний високий інтелектуальний рівень заявило 91% опитаних. За характеристикою праці, спеціалісти виконують роботи в основному стереотипні, але змінні по об'єму та інтенсивності, що вимагає аналітичного мислення. За оцінкою 82% фахівців виконання спеціальних завдань містить особливу небезпеку для персоналу. На думку 95% опитаних відмічається невизначеність завдань в умовах не стандартних ситуацій. Швидкість протікання розумових процесів не є визначальною, при тому що головним для піротехніка є дотримання безпомилковості дій та точності при необмеженому часі

на виконання операцій. Важливою особливістю діяльності працівників груп піротехнічних робіт є сприйняття інформації з сигналізаторів на приладах пошуку та управління процесом підриву, аналізуванні зорової та тактильної інформації при ідентифікації та оцінці стану боєприпасів. Відомо, що стійкість уваги, пильність прямо залежать від сили нервових процесів. За результатами тестування працівників групи піротехнічних робіт аварійно – рятувального загону спеціального призначення Донецької області встановлено про наявність змішаного типу темпераменту з домінуючим флегматичним типом властива повному складу групи. Узагальнена формула темпераменту має наступний вигляд з проявами флегматичного компоненту - 63,8%; сангвінічного компоненту - 37,9%; проявами холеричного компоненту - 12,3%; прояви меланхолічного компоненту характеризуються лише у 4,5 %. Враховуючи що властивості нервової системи є природно обумовленими, то слабка сила нервової системи не є бажаною для відбору кандидатів до піротехнічних підрозділів.

За результатами самооцінки опитаних виявлено, що серед психологічних властивостей більшим рейтингом користуються такі якості, як спостережливість, здатність до аналізу ситуації на підставі наочних уявлень, акуратність, терплячість, здатність до роботи на самоті, швидкий перехід від одного виду діяльності до іншого, здатність не послабляти увагу під впливом несподіваних сильних світових, звукових та емоційних збудників, переляку, стресостійкість та поміхо стійкість, точна координація дій обома руками, рухливість пальців, здатність до виконання дрібних дій. Підтвердженням необхідності розвитку сенсорних якостей є засвідчення окремими опитаними працівниками типового поколювання кінцівок пальців під час огляду вибухового предмету. Серед особистісних якостей важливими є технічні здібності, організованість, ретельність, високе почуття обов'язку, висока особистісна відповідальність, дисциплінованість та виконавчість, мужність. Враховуючи не чисельний склад груп піротехнічних робіт у штатах аварійно – рятувальних підрозділів, до 5-7 чол., важливим є сумісність функціональних обов'язків. За умов спільної діяльності піротехники повинні бути здатними до надання допомоги колегам при виконанні найбільш відповідальних операцій підривних робіт. Працівники повинні бути готовими до роботи у несприятливих погодних умовах на відкритій місцевості на тривалий термін.

З метою психологічного опису професії на підставі оцінки індивідуально – особистісних якостей з використанням стандартизованого багатофакторного опитувальника (СМІЛ під ред. Собчик) проведено психологічне вивчення групи у складі 29 чоловік. За віковим рівнем група характеризувалась віковим діапазоном від 21 до 37 років, за терміном служби в МНС України від 1,6 року до 17 років, за освітою: середня освіта – 2, середньо – спеціальна – 8, вища – 4 працівника. За результатами проведеного опитування характерними для групи є низькі показники за шкалою 5 (60 %) та за шкалою 2 (47%), а також високі показники за шкалою 9 (60% опитаних), за шкалою 4 (33% опитаних). Відповідно до інтерпретації тесту низькі показники за шкалами 2 та 5 характеризують опитаних, як людей схильних поважати себе, емоційно стабільних та здатних ефективно функціонувати у більшості ситуацій. Уважні, активні та енергійні, не мають труднощів у вираженні своїх почуттів. Мають схильність до високої відповідальності. Мужні, схильні до чоловічих видів занять, прояву фізичної сили, завзяття та відваги. Мають схильність до агресивності та суперництва. Високі показники за шкалам 4 та 9 характеризують опитаних як людей енергійних, практичних, врівноважених та самовпевнених. Мають широке коло інтересів, відверті та комунікабельні. Добре планують свою поведінку. Не схильні до переживання тривоги та депресії. Їх поведінка часто демонстративна. Імпульсивні та егоїстичні, намагаються досягати задоволення своїх потреб. Можуть мати труднощі з прийняттям цінностей та стандартів суспільства, здатні протиставляти свої думки авторитетним поглядам. Два працівника мають загострення по шкалі 9, що виявляє тенденцію до гіперактивності та завищеної самооцінки. Визнано не дійсними 7 анкет за високими оцінками по шкалі L. Цей показник вірогідно викликаний намаганням створити кращі враження та запобігти критичної оцінки з боку окремих працівників з меншим досвідом служби.

На підставі використання індивідуальних типологічного опитувальника було встановлено переважну типологію рис працівників піротехнічної служби з почуттям високої відповідальності, ретельності, помірною товариськістю або навіть замкнутістю.

Таким чином професіографічний аналіз дає змогу виявити структуру та змісту професійної діяльності фахівців, а також психофізіологічні особливості особистості, які відповідають характеру та змісту праці.

Висновки. Визначений напрямок дослідження має перспективу для подальшого професіографічного вивчення діяльності однієї із провідних служб у структурі аварійно - рятувальних підрозділів МНС України - піротехнічної служби. На основі результатів психологічного аналізу конкретної трудової діяльності, професійних вимог є можливості для уточнення уявлень про умови ефективної діяльності працівників піротехнічної служби, подальшого розвитку сучасних підходів на систему заходів щодо психологічного забезпечення службової діяльності аварійно - рятувальних підрозділів МНС України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванова Е.М. Основи психологічного вивчення професійної діяльності: Навчальний посібник. – М.: Московський університет., 1987. – 260 с.
2. Розвиток ідей Б.Ф. Ломова у дослідженнях по психології праці та інженерній психології: Монографія. – Москва, Російська Академія наук, 1992. – 184 с.
3. Національна доповідь «Про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2006 році», Київ, 2007.

УДК 159. 931

Рисєв А.П., спеціаліст соціально-психологічного факультету УЦЗУ

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕМОЦІЙНИХ РЕАКЦІЙ ТА ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПІВРОБІТНИКІВ МНС УКРАЇНИ

Представлено результати дослідження вивчення особистісних особливостей співробітників МНС України, які показали, що досліджуванні мають такі особистісні якості як підозрілість, ревнивість, «захист» і внутрішня напруга, заздрість; велика зарозумілість; затримка своєї уваги на невдачах, та також низький рівень нервово-психічної стійкості переважання факторів «протенсії» та «експресивності».

Ключові слова: особистісні особливості, саморегуляція, екстремальна ситуація.

Актуальність проблеми. Вивчення проблеми особистісних особливостей та їх роль у професійній діяльності працівників МНС визначається тим, що в залежності від сукупності особистісних особливостей